

Træk af Haderslev Bys Historie, belyst gennem latinske Indskrifter.

Af T. O. Achelis.

De ældste Bøger, som omtaler Haderslev By, er skrevet paa Latin: Saxo Grammaticus og Kong Valdemar Sejers »liber census Daniæ«. Det ældste Dokument, som giver en Efterretning om Byen (1285), betjener sig af det samme Sprog. Kannikerne i Haderslev Kollegiatkapitel har skrevet baade Dansk og Neder­ tysk, men tilvisse ogsaa Latin.¹⁾ Latin er Middelalderens Verdenssprog — som Græsk Oldtidens —, og det har holdt sig i Kirkens og Skolens Brug indtil det attende Aarhundrede.²⁾

Vi kender jo alle Fader Holbergs: »Det er Skade, at Degnen ikke er i Byen; thi der er saa meget Latin i min Søns Brev, som jeg ikke forstaar,« og den »gamle

¹⁾ Udgivet af C. M. A. Matthiessen, Aarsberetninger fra det kgl. Geheime­ archiv II (1856) Tillæg. — I denne Samling er følgende Breve fra Kapitlet eller af enkelte Kanniker:

Nr. 7 — 1413 — lat. Nr. 18 — 1423 — dansk. Nr. 23 — 1441 — lat.
Nr. 29 — 1454 — lat. Nr. 30 — 1454 — lat. Nr. 35 — 1461 — lat. Nr. 37
— 1464 — dansk. Nr. 38 — 1464 — lat. Nr. 39 — 1465 — lat. Nr. 40 —
1465 — lat. Nr. 41 — 1465 — lat. Nr. 42 — 1468 — nedertysk. Nr. 44 —
1509 — nedertysk. Nr. 51 — 1521 — nedertysk.

Overgangen fra dansk til nedertysk omtrent to Menneskealdere før Reformationen hænger sandsynligvis sammen med Lektoratets Grund­ læggelse 1465 (Matthiessen Nr. 40). Borgmestre og Raad skriver nedertysk allerede 1444 (Reg. diplom. regni Danici med. 7415).

²⁾ Det ældste Dokument paa Dansk er fra 1371 (Dahlerup, det danske Sprogs Historie (2) (1921) S. 31, det første paa Tysk fra Slutningen af det tolvte Aarhundrede (Jacob, Quellenkunde der deutschen Geschichte I. (1906) S. 13.

Academicus« Per Degn, som »er capabel, at regne op den hele Aurora«. ¹⁾

Fra Middelalderen har den lutherske Kirke overtaget Brugen af latinske Sange ved de store Festdage. De i Haderslev skrevne Artikler for Sognepræsterne i Landsbyerne (1528) indeholder følgende Bestemmelser derom: »Det skal ogsaa staa dem frit for ved de store Højtider (in den groten Festen) at synge Gloria in excelsis paa Latin; ligesaa Halleluja og en Sekvens, som: Grates nunc omnes (= Tak siger nu alle), Victime paschali (= o Paaskelam), Veni sancte spiritus (= kom Helligaand) og Lektierne deri; ligesaa det latinske Patrem (= Fader), Præfatierne, Sanctus (= Hellig) og Agnus dei (= Guds Lam); dog dette udelukkende paa de store Højtider.« I Haderslev By har Brugen af latinske Salmer holdt sig indtil 1772. ²⁾

Og ligesaa i Skolen. I Communitetet, et af Kong Frederik II. 1584 oprettet Fribord for Lærere og nogle Elever, blev det af Kong Frederik III. forbudt at tale noget andet end Latin ³⁾, og der var ligefrem ansat Opsynsmænd — Corycæi hedder de med et græsk Ord ⁴⁾, som skulde passe paa, at Eleverne ikke talte Tysk eller Dansk.

Var dette en Vanskelighed for Disciplene, saa havde naturligvis Lærerne lettere ved Latin, paa Universi-

¹⁾ Egnotus (jfr. Personalhistorisk Tidsskrift 1921, S. 137) i Haderslev udgav en Række latinsk-danske Skolebøger, jfr. Kancelliets Brevbøger 1616—20 (1919) S. 788—89.

²⁾ Provstearkiv, kgl. Forordning 10. III. 1772. I det samme Aar blev den afskaffet i Grumtoft i Angel (Christensen, Grundhof (2) 1922, S. 69). I Preussen havde Kong Friedrich Wilhelm I. allerede 1733 forbudt den sammen med andre Rester af Pavedømmet (jfr. P. Severinsen, de rette Messeklæder (1924) S. 67).

³⁾ Disse Samlinger, 4. R., IV, 310.

⁴⁾ Zeitschr. f. schlesw.-holst. Gesch. 54, S. 392 A. 1. *Κωρυκαῖοι* var berygtet som Spioner, jfr. Ciceros Breve til Atticus, X. 18,1: omnes enim *Κωρυκαῖοι* videntur subauscultare, quæ loquor (alle K. synes nemlig at lure efter, hvad jeg siger).

teterne var jo Latin Undervisningssproget indtil det nittende Aarhundrede. Peter Wøldicke, maaske den dygtigste Lærer, som Skolen har haft i det syttende Aarhundrede¹⁾, skrev den 18. Februar 1687 fra Sommersted, hvor han havde faaet et Præstekald, til den femtenaarige Amtmand Christian Detlef Greve af Reventlow og klagede, »quod Senatus Populusque Hatterslebiensis in hunc diem differunt solutionem nonaginta septem thalerorum (= at Magistraten og Borgerne i Haderslev indtil denne Dage opsætter Udbetalingen af 97 Daler).²⁾ Og endnu 1801 skrev Christian August Brauneiser, som senere var Skolens Rektor i de fire Aartier 1808—1848 en latinsk Ansøgning om at blive ansat som Lærer ved Skolen:

Illustrissime, Summe reverende, Doctissime, Conservatores clarissimi. Quum quærat is aliquem, qui vacanti scholæ in hac urbe latinæ munere docendi fungatur, meam vobis operam offero, meumque, ut ad hocce munus admittar, desiderium profiteor. Quæ huius rei scientia atque cognitio acquisita mihi sit, vestro iudicio vestræque scientiæ relinquo, addens Academiæ Kilio-niænsis tam publicum quam privata quædam testimonia,
Vobis observantissimus

C. A. Brauneiser.³⁾

Ansøgningen er stilet til Skolens tre Konservatorer, Amtmanden, Provsten og Borgmesteren.

Højvelbaarne, Højærværdige, Højlærde, Højtberømte Konservatorer! Da De søger en Mand, som kan overtage den ledige Lærerplads ved Latinskolen i

¹⁾ Personalhistorisk Tidsskrift 1921, S. 130, 1925, S. 233—240.

²⁾ Acta XIII B. 18 Haderslev Raadstue Arkiv. Om Peter Wøldicke, jfr. Personalhistorisk Tidsskrift smst.

³⁾ Conservatoratets Arkiv, Skolesager 1801.

denne By, tilbyder jeg min Hjælp og udtaler mit Ønske om at blive ansat ved denne Skole. Hvilken Viden og hvilke Kundskaber jeg har tilegnet mig, overlader jeg til Eders Dom og Afgørelse, idet jeg tilføjer saa vel et officielt Vidnesbyrd fra Kiel Universitet som nogle private.

Latinens Herredømme var imidlertid allerede den Gang forlængst forbi. Kun i den lærde Skole førte den endnu et tilsyneladende Liv, hvor Dimittenderne holdt en Valediktions-Tale paa Latin indtil 1846¹⁾, og hvor enkelte Lærere udgav latinske Afhandlinger i Skolens Indbydelsesskrifter endog indtil 1884.²⁾

Et Vidnesbyrd om det latinske Sprogs svindende Betydning er Talerne, som blev holdt ved Reformationstidspunkterne: 1717 talte Rektor Overbeck paa Latin, 1817 Rektor Brauneiser ligeledes paa Latin, men Talen blev saa oversat paa Tysk for paa denne Maade at blive »auch einem weiter ausgebreiteten Publico geniessbar gemacht«³⁾, 1917 talte Overlæreren (= Adjunkt) Dr. Hauschildt i Solennitetssalen paa Tysk, og næppe tænkte nogen af de Tilstedeværende paa, at denne Højtidelighed for hundrede Aar siden foregik paa Latin under Frue Kirkes ærværdige Hvælvinger.⁴⁾

Det latinske Sprog holdt sig længst paa Kirkens og Skolens Omraade; men tidligere har det været højt skattet ogsaa i videre Kredse; det blev ikke blot skre-

¹⁾ Paaske 1846 talte Svenne Schmidt († 1878 som Præst i Ravsted) om Forskellen mellem Orient og Occident (Progr. 1846, S. 33). Efter 1864 blev latinske Skoletaler indført paa ny, den sidste blev holdt af Paul Paulsen (død som Præst i Ballum 16.11.1904) i Paasken 1879.

²⁾ Latinske Afhandlinger findes i Skoleskrifterne 1731, 1757, 1765, 1783, 1786, 1817, 1829, 1833, 1835, 1866, 1870, 1871 og 1884; af 120 Skoleskrifter (1731—1920) er tretten skrevet paa Latin, tyve paa Dansk, Resten paa Tysk.

³⁾ A. R. Strodtmann, Die dritte Säkularfeier der Reformation D. M. Luthers . . . (Hadersleben 1818) S. 81, Anm. *).

⁴⁾ Sophus Stahl i Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holsteins VIII. (1921) S. 178.

vet paa Papir, det blev ogsaa anbragt over Porte, Gadedøre, paa Husenes Gavle og paa Gravstederne indenfor Kirkens hellige Mure.

I Tidens Løb har jeg samlet henved 80 Indskrifter i Haderslev By, som dels endnu findes paa deres oprindelige Pladser, dels kun er bevaret i forskellige Akter. I det følgende skal behandles de latinske Indskrifter; thi det er ikke tilstrækkeligt, at man samler og udgiver, man skal ogsaa forklare, hvad Navnene betyder, og hvad man ellers véd om de gamle Bygninger, hvor Tavlerne med Indskrifterne er indsat i Murfladerne.

Den ældste daterede Indskrift, som er bevaret, findes paa Døbefonten i Frue Kirke.

Anno domini MCCCCLXXXV perfectus est fons iste de bonis venerabilis vir (!) domini Detlevi Volf quondam canonici et structuarii huius ecclesie et Gregorius (!) Smit . . . an (= canonici?) . . . got gheve der selen rat . . . mester peter hansen demi ghot.¹⁾

»I det Herrens Aar 1485 er denne Font lavet paa Bekostning af den ærværdige Herre, Hr. Detlef Vulf, fordum Kannik og Kirkens Bygmester, og af Kannik Gregers Smit.« De følgende nedertyske Ord stammer sandsynligvis fra Støberen Peter Hansen, som var født i Flensborg. Han har ogsaa støbt Døbefonten i Halk paa Haderslevnæs og forsynet den med nogle lignende Ord: »got geve siner selen rat peter hansen de mi got.«²⁾

Detlef Vulf kender vi fra Kollegiatkapitlets Breve i Haderslev, hvor han forekommer 1461: Detlevus Wulfson, canonicus ac provisor fabrice ecclesie (svarende

¹⁾ Trap, Slesvig (1864) 13–14, Haupt, Baudenkmäler, I, 356.

²⁾ Haupt I 361.

til Betegnelsen *structuarius*, Bygmester, paa Døbefonten), 1465 Detlevus Vulfardi.¹⁾ Gregorius Smit findes i de samme to Aar som Gregorius Johannis. Hans fuldstændige Navn er derfor Gregers Hansen Smit.²⁾

Paa Grund af sit Materiale er Døbefonten vedblevet at bestaa ud over næsten 4½ Aarhundrede, og med Rette ønsker Horats, at hans Digte maa leve »ære perennius«, længer end Malm.

Meget yngre er et Hus paa Klingbjerg, maaske nu det ældste i Byen, med følgende Ord, som er indridset i Bjælken:

»Pax intrantibus, salus exeuntibus, fælicitas inhabitantibus.«

(= Fred over dem, som gaar ind, venligt Farvel til dem, som gaar ud, Lykke over dem, som boer derinde.)

Byens ældste Hus indtil Firserne var Provstegaarden paa Naffet. Nu er den nedbrudt, og det er en Skam, at sligt kunde ske i det »oplyste« nittende Aarhundrede. Byens ældste Privathus blev nedbrudt, de gamle Pergamentbind i Folioformat blev solgt — som Brændsel til en Bager i Øsby, Kasser med gamle Klædninger med Sølvknapper blev overgivet til den Højtbydende. Men Indskriften er bevaret, i hvert Fald den ene Indskrift: »Christus porta salutis Anno Domini 1591.«³⁾ (Christus Indgang til Frelsen, i det Herrens Aar 1591.) Disse fromme Ord lod Husets første Ejer, Mag. Georg Schrøder indridse i Portoverliggeren. Og de staar der endnu.

1578 havde Hertug Hans den Ældre skænket Bygge-

¹⁾ Død før 3. XII. 1498 (Acta pont. Dan. 3432).

²⁾ Anderledes A. Sach, Herzogtum Schleswig III. 284, 1.—10. XII. 1482 faar han Sognekirken i Vilstrup (Act. pont. Dan. 2847) og Kantoriet i Haderslev (A. P. D. 2848), dør før 8. XI. 1485 (A. P. D. 2981).

³⁾ En haardnakket Trykfejl sætter Indskriften til 1596. Den stammer fra Trap (S. 16), findes derefter hos Haupt (I. 358), Oldekop, Schleswig (1906) VI. 47 o. s. v.

grunden til Schrøder, som dengang var Præst ved Frue Kirke. Gaven blev stadfæstet 1586 af Kong Frederik II. efter Hertugens Død. Dengang var Schrøder allerede Provst og Hofpræst; desuden havde Hertug Hans beskikket ham som Kirke-Visitor paa Nordstrand, men »disse tre, een Mand for voxne, Embeder forrettede han flittig til sin Død,« siger Peter Rhode om ham. Efter hans Død fik Sønnen, Johannes, Huset og Kaldet, og han beholdt Huset ogsaa, efter at han var afsat 1635, men 1654 købtes det af Kirkeværgerne i Hoptrup og Bjært. »Han aflagde et begrædeligt Regnskab for sin Husholdning med Kirkernes Penge,« siger Peter Rhode, Forfatteren af »æ Amtsbeskrivels«, om ham, og denne Dom er ikke for haard. Dermed hænger det sandsynligvis sammen, at disse Kirker købte det store Hus ved Naffet. Thi Provsten havde stiftet Gæld, og for at redde noget købte Kirkerne Huset. Men allerede i det næste Aar kommer det tilbage til sin oprindelige Bestemmelse. Provst Bonaventura Rehefeld holder sit Indtog i Provstegaarden, og han har boet der indtil sin Død 1673. Indtil 1655 boede han til Leje i Gammelhadarslev.¹⁾ Senere blev Huset Bisperesidens, thi Magister Bonaventura Rehefeld, som var Provst og Hofpræst siden 1649, blev 1668 General-Superintendent over Slesvig Stift.²⁾

¹⁾ Thomas Matthiesen i *Schriften des Vereins für Schlesw.-Holst. Kirchengesch.* II. Række, VII. Bind (1925) S. 468—469.

²⁾ Naar Biskop D. Th. Kaftan anker over, at hans officielle Titel var »Generalsuperintendent für Schleswig«, og mener, at »Generalsuperintendent von Schleswig« er »die natürlichste Formulierung«, saa berøer det paa en Fejltagelse (*Erlebnisse und Beobachtungen des ehemaligen Generalsuperintendenten von Schleswig D. Theodor Kaftan* (1924) S. 146). I Begrebet Superintendent er jo givet Tilsyn med Kirkerne og paa dansk hed Rehefeld Overprovst over Hertugdømmet Slesvig. Betegnelsen er altsaa gammel, den stammer ikke fra »der Kirchenburokratie«, den er ogsaa den eneste sproglig mulige. Kirkeordinansen fra 1542 (udg. ved E. Michelsen 1920) har altid »de Bisschop tho Sles-

Bispeværdigheden fik Rehefeld, hvis »æ Amtsbeskrivels«s Beretninger staar til troende, paa en noget usædvanlig Maade. »Wrangel, som Aaret 1659 spillede over alt Mester, tog Mag. Rehefeld med sig engang i sit Selskab, og da nu Wrangel engang taledede skiændelig om den danske Konge, gav Mag. Rehefeld ham en vældig Ørefigen, hvilket blev bragt for Kongen, som ret loe deraf.« Kongen skal derfor have udnævnt ham til Biskop over Slesvig Stift.

Provstegaarden ved Naffet er ikke den første Bispe-residens, som har været i Haderslev By. Det ældste Hus, som blev bygget af Sten, er Bispegaarden, som Biskop Nicolaus af Slesvig (1429—1477) lod opføre; derefter hedder en Gade endnu Bispegade, og den Bro, som førte over den nordlige, nu forsvundne Arm af Dammen, hed Bispebroen.¹⁾

Huset har en særlig historisk Interesse, da efter Reformationens Indførelse den berømte Præsteskole, som har haft saa stor Betydning ved den nye Læres Indførelse i Norden, blev oprettet.²⁾

1688 fik Enken efter Provst Christopher Krahe Provstegaarden paa Naffet. Efter alle Solemærker at dømme, har Manden, den sidste Hofpræst for Haderslevhus, boet der straks efter Rehefelds Død (1673).

wick« (S. 100, L. 14, S. 101, L. 17 og 22, S. 121, L. 15 og 29), ligeledes Kong Christian VI.'s Instruks af 14. Dec. 1739: »unser zeitiger Generalsuperintendent in den Herzogthümern Schleswig, Holstein und incorporirten Landen«. (System. Samlg. III (1830), S. 122.)

¹⁾ Cypræus, annales ep. Slesv. 369, Biskop Nicolaus levede 1429—1477; det er derfor en Fejltagelse, naar A. Sach, Der Ursprung der Stadt Had. (1892), S. 29 A. 2 antager, at det 1483 anførte Hus (pro domo lapidea ipsi senatui reddita, Matthiessen, Aktstykker S. 71) er den ældste Stenbygning i Haderslev.

²⁾ Disse Samlinger, 4 R. 4, 309. Dertil passer godt Kong Christian III.'s Bestemmelse om Bispegaardens Omdannelse til en Skolebygning: tho einer Scholen darsuluest antorichtende, unde ene gude Lecture tho funderende (Kirkeordinans ved E. Michelsen (1920), S. 123).

Saa blev Huset 1737 solgt til Tingskriver Hans Thomsen Schrøder, og 1776 fik Hans Raben det. Det hedder endnu i daglig Tale det Rabenske Hus.¹⁾

»Christus porta salutis« staar over Indgangen, men Huset har haft endnu en Indskrift, og den skal straks tages med, endskønt den efter den kronologiske Orden først skulde komme lidt senere.

Over Gadedøren i Provstegaarden har staaet noget, som ikke mere er i Behold, men som er overleveret i følgende Form: »Dante deo invidiae non est ves ulla necira Anno 1.59.« Det er galt paa tre Steder; for det første har der sikkert staaet »vis« i Stedet for »ves«, og »nec iræ« i Stedet for »necira«; saa betyder Ordene: »Ej er for Avind og Vrede der Plads, naar Gud er os naadig.« Desuden mangler der et Tal ved Tidsbetegnelsen. Indskriften kan være fra 1659, 1759 eller 1859. Man har tidligere troet, at den var fra 1859. Men det er — mildest talt — ikke sandsynligt, at en jævn Borgermand i Haderslev i det Herrens Aar 1859 lader sætte en Indskrift i det latinske Sprog over Gadedøren i sit 268 Aar gamle Hus. Det er ikke engang givet, at der — maaske bortset fra Latinskolens Lærere — var en Person i Byen, som kunde lave et latinsk Heksameter. — Og fra hvilken Side — spørger man — frygter Digteren Misundelse og Vrede?

Jeg antager, at der har staaet 16. Det er maaske muligt, at en Borger i Aaret 1659 kunde benytte sig af Latin, men det er sikkert, at den daværende Ejer med fuld Ret kunde sætte denne Indskrift paa Dør-overliggeren. Han hed Bonaventura Rehefeld, han var Provst, Hofpræst og Consistorii Director, han havde været Elev paa den berømte sachsiske Fyrstescole

¹⁾ Cod. 542 (Nr. 6 b), Haderslev Raadstuearkiv.

Pforta ved Naumburg og var 1630 »gaaet til de Lærde i Leipzig, hvor han blev i tolv Aar«¹⁾ og kunde saa naturligvis Latin, og han opførte sig i det samme Aar 1659 som en i Ordets egentlige Betydning slagfærdig Mand, saa at han ved den første Vakance blev Kirkens højeste Tjenestemand i Stiftet og dens ypperste Præst i Landet mellem Kongeaaen og Ejderen. — Desuden kan ogsaa de lidt mærkelige Ord, som han lod sætte over Indgangen til Provstegaarden, forklares. Der er Tale om Avind og Vrede og om Guds Hjælp. Der havde nemlig været en Trætte mellem ham og Byens Øvrighed. Byen krævede Skat af Provst Rehefeld, endskjønt Provstegaarden ikke hørte til Byen, men til Slotsgrunden, som var en Del af Haderslev Herred. Han havde derfor at betale »Contribution« til Østeramtstuen. Byens Fremgangsmaade var derfor aldeles uretfærdig, og Kong Frederik III. skrev den 15. Februar 1659 »an den Bürgermeister und Rath der Stadt Haderssleben« en skrap Befaling desangaaende.²⁾ Og med Henblik til denne Affære er Verset efter min Mening sat over Gadedøren af Provst Rehefeld:

»Dante deo invidiæ non est vis ulla nec iræ«.«
Anno 1659«.

Det er jo netop det samme Aar, da Raadet overskrider Jurisdiktionens Grænser, og Kong Frederik III. giver det en Irettesættelse.

Fjorten Aar senere blev Biskop Rehefelds Lig baa-

¹⁾ Om hans Liv jfr. Thomas Matthiesen, *Schriften des Vereins f. Schlesw.-holst. Kirchengesch.* II. Række, VII. Bd. (1925), S. 464—466; hos Max Hoffmann, *Pförtner Stammbuch 1543—1893* (1893), S. 99, Nr. 2644 forekommer: Bonaventura Rehefeld, født i Borna, optaget 13½ Aar gammel 13. V. 1624, afgaaet 10. V. 1630. Jfr. Valentin Schmidt von Eisenberg, *Leichenpredigt . . . Bonaventura Rehefeld, 1674.* Om hans Kone jfr. den samme Forfatters *Ligprædiken 1668.*

²⁾ Lautrup, *Chronik der Stadt Had.* (1844), S. 175.

ret ud fra Provstegaarden til Fruekirke, hvor han fik et Begravelsessted under Koret. Han var død den 7. Juli 1673 med de Ord: *Utinam nemo pereat* (gid alle maatte blive frelst). Det er særdeles muligt, at han talte disse Ord paa Latin.

Det samme Sprog finder vi paa det Epitaphium, som blev ophængt i Kirkens Kor.⁴⁾

Occidit heu ætat. LXIII. Dn. Bonaventura Rehefeldt prosapiæ non adumbratæ nobilitatis sed ab imperatoria augustissimi Caroli Vti Cæsaris maiestate expressæ signis coruscis qui ut alii sago ita hic toga pretiosissimis virtutum scientiarumque gemmis distincta splenduit ut tribus potentissimis Danorum Norvagorumque regibus Christiano IVto Friderico III. sacrosanctissimæ memoriæ et Christiano Vto omni felicitate dignissimo adeo adhibuerit ut sacris regiæ aulæ laboribus exantlatis supremo ordinis ceclesiastici choro nimirò generalis superintenduræ Slesvicensi præposituræ Haderslebiensi initiatus thoro autem nobilissimæ virginis Magdalenæ Wolterstorphiana familia commendatissimæ associatus vel invita invidia vixerit quæ eodem tumulo tegitur ætat. LX memoria vix obruta quippe una virili bis bina foeminea stirpe vivida vindicatur ac florida.

I sin Alders 63. Aar døde — hvor sørgeligt! — Hr. Bonaventura Rehefeldt. Han tilhørte en Slægt, hvis Adelskab ingenlunde var hyllet i Mørke, men udmærket med lysende Hæderstegn af Hans Majestæt, den ophøjede Kejser Carl V., og medens andre vinder Ry i Krigerens Rustning, straaledede han i Fredens Klædning, smykket med Dyders og Indsigters kosteligste Ædelstene, saaledes at han i den Grad fandt Naade

⁴⁾ Pontoppidan, *Marmora Danica* II., p. 23, Zwergius, *Det Siellandske Clerisie* (1754), p. 620. Begge har galt à Deo i Stedet for adeo.

hos tre stormægtige Konger af Danmark og Norge, Christian IV. og Frederik III., højsalig Ihukommelse, samt Christian V, værdig som ingen anden til al mulig Lykke, at han efter at have bestridt sit hellige Hverv ved det kongelige Hof blev indviet til den gejstlige Stands højeste Værdighed som Generalsuperintendent i Slesvig og Provst i Haderslev og levede Livet Misundelsen til Trods, forbundet i Ægteskab med den højbaarne Jomfru Magdalena af den saare ansete Familie Wolthersdorph, der døde i sit 60. Aar og dækkes af den samme Gravsten; men Mindet om hende er ikke svundet: ved ét mandligt Afkom og 2 Gange 2 af Kvindekønnet lever det endnu og holder sig friskt og blomstrende.¹⁾

Ligeoverfor Rehefelds Gravskrift hænger et Epitaphium over en anden Præst, der, ligesom Rehefeld, stammede fra Reformationens Moderland; han var allerede fjorten Aar før Rehefeld kommen til Byen og prædikede endnu otte Aar efter ham.

Valentin Schmidt von Eisenberg, en »af Lykken omtumlet Mand« som »æ Amtsbeskrivels« siger, er en af de mærkeligste Mænd, som har staaet paa Frue Kirkes Prædikestol. Den Ligprædiken, som Rehefelds Svigersøn og Efterfølger, Magister Christopher Krahe, holdt over ham den 22. November 1681²⁾ giver interessante Oplysninger om hans Liv. Han var født i Königswalde, en Landsby i Sachsen, tæt ved den bøhmiske Grænse. Hans Farfader, Valentin Schmidt, var Godsejer der. Et halvt Aar gammel kom han til Karbitz i den nordlige Del af Hertugdømmet Schlesien; der var hans Fader Borgmester. Efter endt Skolegang i Freiberg i Meissen kommer han 1616 til Universi-

¹⁾ Oversat af Lektor, Dr. phil. Fred. Moth i Haderslev.

²⁾ Trykt i Slesvig 1685. — Ligprædikenen over hans Kone holdt Provsten Bonaventura Rehefeld: Predigt bei Leichbestattung der Frau Anna Val. Schmidts von Eisenberg Hausfrau, 1659.

tetet i Prag. Saa følger Vandringer gennem Tyskland og Privatundervisning. Da fik de Evangeliske Lov at bygge en Kirke og en Skole i Leitmeritz i det nordlige Bøhmen, og Valentin Schmidt blev — næppe tyve Aar gammel — Rektor ved den nye Skole. Men nu fik han snart Krigens Uro at føle. 1618 var Urolighederne i Prag begyndt og dermed den store Religionskrig, der truede med at berøve den lutherske Tro sit Fodfæste. 1620 fandt det store Slag paa det hvide Bjærg Sted, og nu blev Protestantismen i Bøhmen udryddet med Vold. Skolen blev lukket, og den unge Rektor afsat. Efter nogle urolige Vandreaar blev han 1624 evangelisk Klosterpræst i Magdeburg — hundrede Aar tidligere var fra den samme By Reformationen kommen til Haderslev. Hertug Johan Ernst af Sachsen-Weimar hørte om hans gode Evner og ønskede at faa ham til sig som Feltpræst. Hertugen var nemlig den Gang General i den danske Armé, og saa holdt han en Prøveprædiken i Katedralen i Stendal for Kong Christian IV., mange Fyrster, Generaler og Officerer, og blev den samme Dag kaldet til at være Feltpræst. Urolige Aar fulgte, saa blev han 1628 igen Præst i Magdeburg. Men snart kom en ny Ulykke. Tilly erobrede Byen 1631, Schmidt blev under stor Livsfare reddet og var nu igen Feltpræst. I Gustav Adolfs Tjeneste deltog han i det store Slag ved Breitenfeld, men var kort Tid efter igen uden Stilling.

Med en anbefalingsskrivelse fra Hoffet i Weimar kom han saa til Kong Christian IV. i Glückstadt, var en kort Tid Præst i Itzehoe og kom omsider den 15. Maj 1635 til Haderslev, hvor Præsten ved Frue Kirke, Peter Sinknecht, lige var afsat af Provst Schrøder som en Kætter. Den 5. Juli 1635 blev Schmidt introduceret som Præst ved Frue Kirke.

Saa urolig den første Del af hans Liv havde været, lige saa rolig blev den anden. I 46^{1/2} Aar var han Sognepræst og blev i to Ægteskaber Fader til tolv Børn, indtil han døde den 22. November 1681, 82 Aar og 5 Maaneder gammel.

Jesus resurrectio vita et salus nostra.

Vita quid hæc præsens? Umbra est et vanior umbra.
Sed vitæ alterius gloria fine caret.

Ad vitæ huius coelestis gloriam per placidam mortem transierunt: Rev. et clar. vir Dn: Valentinus Schmidt de Eisenberg ecclesiæ huius pastor et ministerii senior qui in Christo obdormivit Anno 1681 d. 22. Nov. ætatis 82 An. 5 Mens. 22 D.; Anna Schmidt prædicti domini pastoris uxor matrona lectissima, quæ obiit Anno 1658 d. 13. Octob. ætat. 54; Christianus Schmidt filius natu secundus eccl. Tyrstrup et Hierntrup pastor doctissimus qui sancte decessit a. 1659 die 12. Sept. ætat. 27; Anna Schmidia filia natu minor virgo ornatissima, quæ placide expiravit A. 1659 d. 28. Aug. Æt. 17. Maria secunda uxor peperit quatuor filias quarum tres Anna Anna Maria defunctæ et Anna unica superstes.

Molliter in tumulo requiescant corpora.

Jesus er Opstandelsen, Livet og Frelsen.

Hvad er vel Livet i Verden? En Skygge, ja mindre end dette. Evigt straalende staar Livet, vi venter en Gang.¹⁾

Til dette himmelske Livs Glans er indgaaet gennem en blid Død den ærværdige og berømmelige Mand, Hr. Valentin Schmidt af Eisenberg, Sognepræst ved denne Kirke og Præsteskabets ældste, som døde i Herren den 22. Nov. 1681, 82 Aar, 5 Maaneder, 22 Dage gammel, Anna Schmidt, fornævnte Hr. Sogne-

¹⁾ Oversat af Lektor, Dr. phil. Fr. Moth i Haderslev.

præsts højtelskede Hustru, som døde den 13. Oktober 1658, 54 Aar gammel, Christian Schmidt, hans anden Søn, den vellærde Sognepræst ved Tyrstrup og Hiernstrup Kirker, som døde saligt den 12. Sept. 1659, 27 Aar gammel, Anna Schmidt, hans yngre Datter, en dyderig Jomfru, som døde roligt den 28. August 1659, 17 Aar gammel. — Maria, hans anden Hustru, bragte fire Døtre til Verden, af hvilke de tre, Anna, Anna og Maria, er døde, og kun Anna er overlevende.

Maatte deres Legemer sove sødt i Graven!

Valentin Schmidt var to Gange gift. Hans første Hustru var en Datter af Borgmester Andr. Dondorf i Wolmerstedt ved Magdeburg, hvor Schmidt havde været Præst. En Datter af dette Ægteskab, Margrete Schmidt, blev gift med Præsten Peter Dreyer og efter hans Død med Efterfølgeren Paul Niels Sass.

Om hende og hendes Mænd minder en Tavle, som hænger i Kirkens Sideskib ligeoverfor Sakristiet og et Epitaphium.

Paa Tavlen læses følgende Ord:

In dei honorem ecclesiae decus et beati sui antecessoris Dn. M. Petri Dreieri memoriam monumentum hocce erigi curavit vir rever. et clariss: dn: Paulus Sassijs archidiaconus ecclesiae huius Hadersl. vigilantiss: cum uxore Margarita Schmidia quorum ille in Christo pie decessit anno 1700 ætat . . . hæc beate obiit anno 1708¹⁾ æt. 68.

Ego vivo et vos vivetis. Joh. 14.

Til Guds Ære, Kirkens Pryd og sin salig Forgangs Hr. Magister Peter Dreyers Minde har den ærværdige og berømte Mand, Hr. Paul Sass, den saareaarvaagne Ærkediakon ved denne Kirke i Haderslev, med sin Hustru Margarita Schmidt ladet oprette dette

¹⁾ Der staar 1768, men denne Fejl skyldes en Renovation i nyere Tid.

Monument. Han døde salig i Herren . . . Aar gammel, hun døde salig 1708, 68 Aar gammel.

Paa Gravstenen, som ikke er bevaret, stod disse Ord ¹⁾:

In dormitorio hocce quiescunt M. Petrus Dreier Archidiaconus et ipsius successor ministerii et coniugii Paul Nicol. Sass nec non utriusque coniunx Margarita Schmidia.

I dette Hvilested sover Magister Peter Dreier, Ærke-
diakon, og hans Efterfølger i Embedet og Ægte-
skabet, Paul Niels Sass, og begges Hustru, Margarete
Schmidt.

Ogsaa M. Peter Dreyer ²⁾ kendte Krigen af Selvsyn. Han var Søn af en Billedhugger i Haderslev og blev født 1618, da Trediveaarskrigen begyndte; 1648, da Krigen fik sin Afslutning, blev han Sognepræst i Oksevad og Jels i Haderslev Provsti. Da Polakkerne huserede her i Landet, maatte han flygte med sin Familie til Haderslev og var ved denne Lejlighed nær bleven skudt af en Polak. Provst Rehefeld ansatte ham som Ærke-
diakon i Byen — begge Kapellaner (Ærke-
diakon og Diakon) og næsten alle Lærere ved Skolen døde 1659. Han overtog ogsaa Skolens Styrelse i to Aar. Han døde 1667. Af hans Børn skal jeg kun anføre Datteren Justina, som blev gift med Borgmester Jens Olesen. —

Da Peter Dreier var Rektor i Haderslev, sendte Sognepræsten i Assens, Mag. Nic. Sass, sin Søn Poul herover til sin Fødeby's Skole. Han studerede i København og blev 1667 sin gamle Lærers Efterfølger i Embedet og i Ægteskabet. Han levede indtil 1700,

¹⁾ Begräbnis-Matricul der St. Marienkirche Nr. 61 (Kirkearkiv).

²⁾ Personalhistorisk Tidsskrift 1921, S. 126.

og hans Efterfølgere som Ærke diakoner blev Sønnen Nicolaus Gottfried (1700—1755) og Sønnesønnen Christopher (1755—1767).

Om en anden Lærer ved Latinskolen minder en Indskrift, der stod paa et af de 92 Gravsteder i Frue Kirke: »Ioachimus Möller Conrektor Scholæ Hadersleb. Obiit A. 1649.«

Rhode fortæller, at han døde 1648, Lautrup skriver 1649, og det er altsaa rigtigt. Ellers ved vi ikke meget om ham.¹⁾ Hans Fader var Raadmand i Elze i Hildesheim Stift, og der er han ogsaa født; en Søn Christian blev Præst i Asserballe paa Als, og han har efterladt sig en Levnedbeskrivelse, som findes i Kirkearkivet der. Om sin Fader siger han »udi 19 vel-fortjente Aar Conrektor udi Hadersleff.« Saa blev Faderen altsaa ansat ved Skolen 1630. Han har studeret i Helmstedt.²⁾ Sønnen kom efter Faderens Død paa Katedralskolen i Roskilde og studerede i København fra 1660 af, blev saa Feltpræst og 1680 Sognepræst i Asserballe, hvor han døde 1710.

Da Möller 1630 blev Lærer ved Skolen, var Byen afbrændt, en stor Ulykke havde ramt Haderslev. Borgerne, der drev Landbrug, fik Skattefrihed i ti Aar; Landet var mishandlet, udplyndret og ødelagt, saaledes at det først gennem lange tunge Tider kunde arbejde sig op af Elendigheden.³⁾

Et Vidnesbyrd derom giver ogsaa følgende Indskrift, som findes paa Slotsapoteket (nu Hjorteapoteket).⁴⁾

¹⁾ Personalhistorisk Tidsskrift 1921, S. 130, Oplysningerne bør rettes efter Indskriften.

²⁾ 16/6 1619: Venlig Meddelelse af Hr. Arkivraad Zimmermann i Wolfenbüttel.

³⁾ Derom minder Ordsproget: »De hjælper it og snak om gammel Hasle«, jfr. Danske Studier (1925 S. 93—94).

⁴⁾ E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie I (1922), S. 121, og A. Hansen: Jydske Samlinger 4, IV, S. 238.

Jesu Archiatri auspiciis Pharmacopolium regium communibus additum cineribus A. 1627 suis sumptibus instaurabant A. 1682 Jacob Schulze et Christina Schulze.

Under Jesu, den første Læges Beskyttelse, har Jacob Schulze og Christina Schulze ladet det kongelige Apotek, som var fortæret ved den altomfattende Ildsvaade i Aaret 1627, opføre paa egen Bekostning 1682.

Det varede altsaa godt 55 Aar, inden Apoteket blev opført paa ny, og der har været fem Ejere i Mellemtiden, da Huset laa i Ruiner efter den store Ildebrand. Det har ikke været muligt for Apotekeren at bygge et nyt Apotek paa Grund af de idelige Krigstog, som hærgede Byen. Der var først Wallensteins Tropper 1627, saa Svenskerne under Wrangel 1644 og tilsidst Polakkerne 1659. De sidste kom rigtignok som Landets Venner, men de var maaske endnu værre end Fjenderne.

1682 blev det nye Apotek bygget. Et Aar senere forærede Byskriveren Esdras Boie¹⁾ et Maleri til Frue Kirke med den følgende Indskrift:

In honorem dei et templi huius ornamentum tabulam hanc cum subsidiis²⁾ pingi curavit Esdras Boie Senat. et secretarius reipubl. et regii consistorii Hatersleb. not. Cæs. publ. Ao. 1683.

¹⁾ Esdras Boie, stud. Kiel ^{21/8} 1667: E. B. Chil. Holsatus, Bysekretær ca. 1676—1683; Forgængeren Anton Kling dør nemlig 1676; om Efterfølgeren Nicolai Freuchen hedder det efter hans Død (tyske Kancellis Forestillingsprotokol), at han har været Bysekretær i 30 Aar. Freuchen døde ^{10/11} 1711, men vi har Dokumenter underskrevet af Boie endnu fra 1683, Konsistorialedet aflægges Freuchen ogsaa først 1693 (Matthiesen, *Schriften des Vereins f. S.-H. Kirchengeschichte*, 2. Rk., 7. Bd. 463.

²⁾ Subsidium betyder her vel »Ramme«, ellers bruges forma lignea eller tabula marginata, jfr. Plinius Nat.hist. 35, 154.

Til Guds Ære og denne Kirkes Pryd lod Esdras Boie, Raadets og Byens og det kongelige Konsistoriums Skriver, kejserlig Notarius publicus i Haderslev, denne Tavle med Ramme male Aar 1683.

Otte Indskrifter fra det syttende Aarhundrede har vi gennemgaaet: Conrector Møller 1649, Provstegaarden 1659, Rehefeld 1673, Schmidt von Eisenberg 1683, Apoteket 1682, Esdras Boie 1683, Dreyer — Sass' Epitaphium og Ligsten 1700. Seks latinske Indskrifter fra det attende Aarhundrede kan eftervises, medens kun tre blev anbragt i det nittende Aarhundrede.

Den ældste findes paa en Kiste i Frue Kirkes nørre Krypt:

Gemellarum prior ingenii et venustatis dotibus nulli secunda amantissimis parentibus Friderico Rostgaard et Conradine Revenfeldt dum viveret quotidiani oblectamenti nunc acerrimi doloris causa brevissimæ vitæ curriculum ingressa XII. April MDCCXX perfecit X. Januar MDCCXXII. Desideratissimæ animulæ pater lugens. H. T. P.¹⁾

Den første af Tvillingesøstrene, som i Sinds og Legems Gaver ikke stod tilbage for nogen, og som mens hun levede var en Kilde til daglig Fryd for hendes elskende Forældre, Frederik Rostgaard og Conradine Revenfeldt, og nu til bitter Smerte, begyndte paa sit saare korte Livs Bane 12. April 1720 og fuldførte den 10. Januar 1722. Den over den elskede lille Sjæl sørgende Fader. H. T. P.¹⁾

Frederik Rostgaard, en Søn af Hans Rostgaard til Krogerup, havde 1700, knap to Maaneder efter at være bleven udnævnt til Gehejmearchivar, fæstet sig en Brud, ved hvilken han blev knyttet til en af Landets for-

¹⁾ Vel = habeas tibi pacem (Fred være med dig).

nemste Familier.¹⁾ Storkansler Konrad Reventlow, Amtmand over Haderslev Amt 1670—1684, havde knyttet en Forbindelse med sin anden Gemalindes Kammerpige Anna Katharina Hagensen²⁾, Datter af Borgmester Karsten Hagensen i Aabenraa. En Datter Konradine blev født i Løgumkloster den 9. Juli 1687. Kong Christian V. havde i Aaret 1694 vist Storkansleren den Naade at optage Børnene med hans Frille i den danske Adelstand, »baade dem og deres Ægtebørn, som skulle fødes og i deres Ægteseng avlede Børnebørn og de igien i lovlig Ægteskab af dennem til evig Tiid nedstigende Linier af begge Kiøn.« Konradine var ualmindeligt smuk. Hun blev opdraget i Huset hos Storkanslerens ældste Datter og nød den Undervisning og Uddannelse, som blev fornemme unge Piger tildel. I det hele taget var den unge Pige et »Zirat for det høie Hus,« som nu, ikke en Gang tretten Aar gammel, blev forlovet med Frederik Rostgaard. Bryllupet stod den 1. Marts 1703 i København i det Holsteinske Hus, hvorfra de Nygifte drog til Brudgommens Bolig i Købmagergade ligefor Skindergade.

Syv Børn fødtes i dette Ægteskab. De to Tvilling-søstre, som nævnes, døde pure ung i en Alder af to og syv Aar, 1722 og 1727.

Den Gang var en Sønesøn af Storkansleren, Kon-

¹⁾ A. D. Jørgensen: Rigsarkivers Historie (1884), S. 58. Chr. Bruun: Frederik Rostgaards Liv og Levned (1870), S. 83, 95, 419, 554.

²⁾ * Aabenraa ²/₉ 1659, † ²⁷/₂ 1691, begr. Haderslev Frue Kirke i den Revenfeldtske Begravelse. (= Begräbnis-Matrikul 1781, Nr. 83.) — Hendes Fader, Karsten H. (* 1626, † 1701) var Borgmester i Aabenraa, siden Amtsforvalter i Løgumkloster. Chr. Brun l. c., S. 84, Anm. anfører ham som Eier af Vandlinggaard, men det kan næppe passe, Konrad Reventlow gav Gaarden til hans Datter, sin Elskerinde Anna Katrine Hagensen og overdrog den ²⁸/₁ 1686 den (o: Gaarden) til deres fælles Søn Ditlev Revenfeldt (* paa Sandbjerg 1684; † 1746); men før Drengen blev myndig, solgte han den atter 1701 paa hans Vegne til sin Søster Kathrine Kristine von Holstein (jfr. A. D. Jørgensen, Afhandlinger IV, 450—451).

rad Reventlow, Amtmand i Haderslev, men han var der kun i seks Aar. Allerede paa det næste latinske Indskrifter læser vi Efterfølgerens Navn.

Den blev anbragt paa en Marmorplade ved Latinskolen i Smedegade, da det nye Hus paa Kirkegaarden blev opført.

Insignia perillustris Domini Dni. Caroli Henrici a Vieregge Ord. Danebr. Equ. Reg. Maj. Danm. et Norveg. a Consiliis intimis, Capituli Cathedralis Hamb. Præpositi, Præfecturæ Hadersleb. Gubernatoris, quo auspicante et dirigente, hæc ædes scholastica instaurata est Ann. 1733.

Dette Vaaben tilhører den højædle Herre Hr. Carl Heinrich af Vieregge, Ridder af Dannebrog, kgl. Majestæt til Danmark og Norges Gehejmeraad, Provst for Hamborg Domkapitel, Amtmand over Haderslev Amt; paa hans Foranledning og under hans Opsyn blev dette Skolehus opført i Aaret 1733.

Skolebygningen i Smedegade var dengang et af de største Huse i Byen med fire Klasseværelser og tre Lejligheder til to af Latinskolens Lærere og Borger skolens Skrive- og Regnemester; der har den lærde Skole været indtil 1854. Indskriften blev — sammen med Hertugens Vaaben fra 1567 — fjernet i det samme Aar.

Carl Hinrich Vieregge blev Amtmand i Haderslev 1730, efter at Amtet i over 60 Aar var blevet styret af Medlemmer af Familien Reventlow. Derfor sagde man i Byen, at Amtmandsværdigheden var arvelig i Familien Reventlow. Den 6. Oktober 1731 faldt Conrad Detlef Greve af Reventlow i Unaade, fordi han havde giftet sig med Prinsesse Wilhelmina Augusta af S. H.

Pløn uden Kongens Tilladelse¹⁾, og Vieregge blev hans Efterfølger. Ti Aar senere døde han og fik et »prægtigt Begravelsessted« med følgende Indskrift²⁾:

Dormitorium illustrissimi generosissimi domini, dni Caroli Hinrichi de Vieregge, ordinis Dannebrogici equitis reg. maiest. Dan. et Norvag. consiliarii intimi, Præfecturæ Haderslebiensis gubernatoris et capituli cathedralis Hamburgensis præpositi. Nat. d. . . Febr. 1686 et denat. d. 26. Junii 1740, nec non dilectissimæ eiusdem coniugis e maxime generosa et illustri progenie prognatæ dominæ, dnæ Christinæ Elisabethæ de Vieregge liberæ baronissæ de Königstein nat. d. . . Juni 1696 (?) et denat. d. 5. Jan. 1758.

Hvilested for den hæderfulde, højædle Herre, Herr Carl Hinrich af Vieregge, Ridder af Dannebrogorden, kgl. Majestæt til Danmark og Norges Gehejmeraad, Amtmand over Haderslev Amt og Provst for Hamborg Domkapitel; født den . . Febr. 1686, død den 26. Juni 1740, og for hans højtelskede Hustru af en berømt og ædel Slægt, Fru Christina Elisabeth af Vieregge, Friherreinde af Königstein, født den . . Juni 1696 og død den 5. Januar 1758.

Blandt de mange Indskrifter paa Gravstederne i Frue Kirke fra det attende Aarhundrede, som er indført i »Begräbnis-Matricul der St. Marienkirche«, er én affattet paa Latin:

P. Olufsen S. S. Theol. Stud. mort. 1747 (P. Olufsen, Student i den hellige Teologi, død 1747). Hans Bedstefader var Valentin Schmidt von Eisenberg, hans Mo-

¹⁾ Christian VI til Conrad Dellef Greve af Reventlow, 6 X, 1731, Matthiesens Saml. 35, jfr. Rhode, S. 109.

²⁾ Indskriften er — men ikke fuldstændig — meddelt hos Rhode, Samlinger S. 54.

der Justina, Faderen Borgmester Jens Olesen i Haderslev. Han havde studeret i Kiel siden 1703, men blev aldrig Præst.¹⁾

Nogle Aar senere blev en ny Præstegaard opført i Præstegade. Paa Forsiden fik den en latinsk Indskrift. Den er nu gaaet tabt, 1844 var den der endnu. Der stod følgende:

Ædificium quod hic cernitur Friederici Quinti Danorum principis optimi clementia civium studium ac amor anno MDCCLI collocandum curavere.²⁾

Dette Hus, som man ser her, er opført i Aaret 1751 ved Kong Frederik V.'s — den bedste Fyrstes — Gavmildhed og Borgernes Iver og Kærlighed.

Dette er den sidste latinske Indskrift, som er længere end én Linie. Det latinske Sprogs Herredømme var forbi, men ved dette Hus blev en latinsk Indskrift brugt endnu, da Førstepræsten ved Frue Kirke havde sin Residens der.

Kun én Gang senere i det attende Aarhundrede finder vi nogle latinske Ord. Efter den store Ildebrand 1759³⁾ har tre Huse, to i Nørregade og et i Storegade, faaet Indskrifter til Minde om Kongens Gavmildhed.

Indskriften i Storegade indledes med Ordene: Soli deo gloria (Gud alene Æren).⁴⁾

Og de samme Ord blev igen brugt i det nittende Aarhundredes første Halvdel ved Ridehuset i Sejlsten-gyde (1831).⁵⁾ Ridehuset tilhørte Landsener-Regimentet,

¹⁾ Quellen und Forschungen VIII (1921), S. 41, Nr. 263.

²⁾ Lautrup: Chronik der Stadt Hadersl. (1844), S. 177.

³⁾ Jfr. Erichsen: Der Kreis Hadersl. (1895), S. 15.

⁴⁾ »Soli deo gloria« findes i Aabenraa fire Gange i Aarene 1733, 1755 og 1772 (2 x).

⁵⁾ »Soli deo gloria. Ich traue und bau auf gott allein. Gott wird allein mein Helffer sein 1831. Fr. R. VI.«

som havde to Eskadroner garnisonerende i Byen indtil 1842. Indskriften blev forresten fjernet, da man fandt, at en tysk Indskrift var upassende paa en kongelig dansk Militairbygning.¹⁾

En Indskrift er tilbage, den nyeste, men alligevel allerede 70 Aar gammel. Den findes over Katedralskolens Port: Patriæ et literis (For Fædrelandet og Videnskaben). Den stammer fra Aaret 1854, da den nye Skolebygning i Gaaskjergade blev indviet, men vor Bys Historie i de sidste halvfjerdsindstyve Aar har været Aarsag til, at man ved Ordet Patria har forstaaet noget forskelligt. Hertugens Vaaben, som siden 1567 havde prydet den gamle Skolebygning i Smedegade, blev 1854 kastet bort, nu hænger det over Indgangen til Katedralskolens Sidefløj.

Saaledes giver ogsaa denne korte Indskrift et Træk af vor Bys og vort Lands brogede Historie.

¹⁾ Lyna 1841 Nr. 41. — Dannevirke krævede Indskriften fjernet af Hensyn til de Fremmede, som besøgte Byen. — Lyna protesterede derimod. »Der Verfasser des Aufsatzes in der Dannevirke . . . scheint ganz vergessen zu haben, dass das Reithaus . . . im Herzogthum Schleswig liegt und nicht ein Reithaus des Königs von Dänemark als solchen, sondern als Herzogs von Schleswig ist . . . Nicht blos liegt das Reithaus im Herzogthum Schleswig, sondern die Inschrift ist doch ohne Zweifel für diejenigen gesetzt, welche tagtäglich in dasselbe hineinreiten, nicht für den König . . . Nun sind aber die gemeinen Lanzeniere in den hiesigen Escadronen alle zusammen Deutsche, und verstehen regelmässig kein Dänisch, wenn sie hierkommen, dagegen verstehen die Offiziere alle Deutsch; mithin ist die deutsche Sprache die einzig passende für diese Inschrift. Sollte etwa der Kaiser von Oestreich . . . in Vicekönigreich Lombardei-Venedig keine italienische, in Ungarn keine magayrische . . ., in Galizien keine polnische Inschriften setzen lassen oder dulden?»
